

प्रकरण पाचवे

उपसंहार

विसाव्या शतकात महाराष्ट्रातील वहुजन समाजातून अनेक समाजसेवक, विचारवंत नेतेमंडळी पुढे आली. त्यामध्ये कोल्हापूरचे आमदार ज्यं. सी कारखानीस यांचा उल्लेख करणे आवश्यक आहे : थोर पुरुषांच्या चरित्रात, कार्यात देशाचा सामाजिक राजकीय इतिहास सामावलेला असतो . महात्मा फुले, छ. शाहू महाराज, डॉ. आंवेडकर यांच्या जीवन चरित्रात विचारात व कार्यात महाराष्ट्राच्या सामाजिक प्रगतीचा इतिहास सामावलेला आहे. त्याचप्रमाणे ज्यं. सी कारखानीसांच्या जीवन व कार्यात कोल्हापूरचा सामाजिक राजकीय इतिहास सामावलेला दिसून येतो .

कोल्हापूर जिल्ह्यातील वहुजन समाजाचे प्रभावी निष्ठावंत, निःस्वार्थी, त्यागी नेते म्हणून त्यांना ओळखण्यात येते. कोल्हापूर मध्ये शैक्षणिक, सामाजिक, धार्मिक क्रांती घडवून आणणा-या राजर्षी शाहू महाराजांच्या विचाराने भारलेले एक विचारनिष्ठ व्यक्तिमत्व म्हणजे ज्यं. सी कारखानीस अशी त्यांची ओळख आहे .

राजकीय नेतृत्वाचा उदय :

समाजामध्ये कोणतेही राजकीय नेतृत्व सहजासहजी उदयास येत नाही . त्यासाठी अनेक गोष्टी कारणीभूत असतात . एखादे राजकीय नेतृत्व उदयास येण्यास परिस्थिती की त्या व्यक्तीचे कर्तृत्व कारणीभूत असते हे सांगणे फार कठीण असते . त्याचप्रमाणे ज्य. सी कारखानीसांचे राजकीय नेतृत्वाच्या उदयास किती प्रमाणात तत्कालीन परिस्थिती व त्यांचे कर्तृत्व कारणीभूत ठरले याचा निवाडा करणे कठीण आहे . इ.स १९२२ ते १९४८

पर्यंतच्या परिस्थितीचा विचार केला तर या कालखंडातील कोल्हापूर संस्थानातील सामाजिक शैक्षणिक व राजकीय परिस्थिती पुरेगामी विचारांचे नवीन राजकीय नेतृत्व उदयास येण्यास अनुकूल होती असे दिसते. या परिस्थितीतूनच ज्यं.सी कारखानीसांच्या राजकीय नेतृत्वाचा उदय झालेला दिसतो . तसेच सत्यशोधक प्रजापरिषद चळवळीतील त्यांच्या प्रभावी कार्य कर्तृत्वाने त्याचे राजकीय नेतृत्व लोकप्रिय ठरल्याचे आढळते .

कोल्हापूरच्या स्थानिक राजकीय नेतृत्वाचा विचार केला असता, महाराष्ट्र राज्य स्थापनेच्या अगोदर निर्माण झालेले येथील राजकीय नेतृत्व भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलन, प्रजापरिषदेचा लोकशाहीचा लडा आणि संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ यांच्यामधुन उदयास आल्याचे दिसते. माधवराव वागल, रत्नाप्पा कुंभार, वसंतराव वागल, डॉ.एस खांडेकर, नारायणराव सरनाईक, म.दु श्रेष्ठी व ज्यं.सी कारखानीस इ.अनेक राजकीय नेते तत्कालीन विविध चळवळीतून उदयास आल्याचे आढळते. सत्यशोधक चळवळीच्या परंपरेतून विकसित झालेले ज्यं.सी.कारखानीसांचे नेतृत्व समाजातील शोषित घटकांच्या प्रश्नांसाठी संघर्ष करण्यात सातत्याने पुढाकार घेत होते ज्यं. सी कारखानीसांचे कर्तृत्व व नेतृत्व समाजकारण आणि राजकारण या दोन प्रवाहांच्या समन्वयातून विकसित झालेले दिसून येते.

ज्यं. सी कारखानीसांचा प्रभाव :

ज्यं.सी कारखानीसांचे नेतृत्व स्वातंत्र्यपूर्व आणि स्वातंत्र्योत्तर काळातही प्रभावी ठरले. प्रजापरिषद चळवळ कालखंडात त्यांचा कोल्हापूरच्या सार्वजनिक जीवनात चांगला प्रभाव होता. तसेच त्यांचा सार्वजनिक जीवनातील प्रभाव, सामाजिक कार्य व प्रजापरिषदेच्या चळवळीतील महत्वपूर्ण कामगिरी मुळेच कोल्हापूर प्रजापरिषदेच्या लोकनियुक्त मंत्रिमंडळात चार पैकी एक मंत्री म्हणून त्यांचा समावेश करण्यात येऊन ते कोल्हापूर संस्थानचे पहिले अर्थमंत्री झाले. त्यावरून त्यांच्या राजकीय नेतृत्वाच्या उंचीची आपणास यथार्थकल्पना

येते. त्यांचे प्रजापरिषद चळवळीतील कार्य व अर्थमंत्री म्हणून त्यांनी वजावलेली कामगिरी उल्लेखनीय होती.

ज्यं. सी कारखानीसांच्या विचारांचा व कार्याचा मोठा प्रभाव जनमानसावर असल्याचे सहज लक्षात येते. त्यांच्या प्रभावा मुळेच विशाळगड -शाहूवाडी भागातील अत्यंत गरीव भागातील जनताही प्रजापरिषदेच्या झेंडयाडाली आनंदाने एकजूट झाली व आपल्या हककासाठी संघटित होऊन त्यांनी लढा दिला. प्रजापरिषद चळवळीतील त्यांच्या कार्याचा प्रभाव पुढे स्वातंज्योत्तर काळातही जाणवत्त होता असे दिसते. त्यामुळेच महाराष्ट्र विधानसभेच्या १९५७ च्या निवडणुकीत ज्यं. सी कारखानीस पन्हाळा -शाहूवाडी विधानसभा मतदार संघातून वहुमताने निवडून आले होते. तसेच १९६२पासून पुढे ते कोल्हापूर शहर मतदार संघातून सलग तीन वेळा विधानसभा निवडणुकीत वहुमताने निवडून आले होते. त्यांनी केलेल्या कार्याची ही पोचपावतीच म्हणावी लागेल. या त्यांच्या यशावरून त्यांची सार्वजनिक जीवनातील प्रतिमा व लोकप्रियता याची प्रचिती येते. स्वतः च्या कर्तृत्वाने व लोकोपयोगी विधायक, कामातून लोकांची अधिमान्यता मिळवून महाराष्ट्रविधानसभेत स्वतःचा वेगळा टसा उमटवणा-या राजकीय नेतृत्वामध्ये आमदार ज्यं. सी कारखानीसांचा उल्लेख करता येईल, ज्यं. सी कारखानीसांच्या वैधानिक कार्यावरून त्यांच्या विधानसभागृहातील प्रभावाची पुरेशी कल्पना येते.

कोल्हापूर जिल्ह्यातील शे.का.पक्षाचे झुंजार नेते :

कोल्हापूर जिल्हा हा दीर्घ काळ शे.का.पक्षाचा वालेकिल्ला होता प्रजापरिषदेच्या वागलांसमवेत विसर्जनानंतर भाई माधवराव वागला समवेत ज्यं. सी कारखानीसांनीही शेतकरी कामगार पक्षात प्रवेश केला. पुढे भाई माधवराव वागल पी.वी. साळुंखे कॉग्रेसमध्ये सामील झाल्यानंतरही जिल्ह्यातील शे.का.पक्षाला वळ देण्याची मौलिक कामगिरी ज्यं. सी

कारखानीसांनी वजावली . त्यांच्या विधानसभागृहातील प्रभावी कार्याने पक्षाला वेगळेच महत्व प्राप्त झाले होते . त्यांच्या वैधानिक, सामाजिक कार्याने कोल्हापुरात शे . का . पक्षाला महत्वपूर्ण स्थान प्राप्त झाले होते . शे . का . पक्षाला वळकटी आणण्यासाठी ज्यं . सी कारखानीसांनी केलेले कार्य उल्लेखनीय होते . कोल्हापूर जिल्ह्यात शे . का पक्ष लोकप्रिय करण्यास त्यांचा मोलाचा वाटा होता जिल्ह्यातील शे . का पक्षाचे झुंजार नेते म्हणून त्यांना ओळखण्यात येते .

वैचारिक बैठक :

ज्यं . सी कारखानीसांची वैचारिक जडणघडण आगळी-वेगळी होती . त्यांना संस्थानातील भ्रष्टाचार वेवंदशाही मान्य नव्हती . तसेच अंधश्रद्धा, कर्मकांड यामध्ये गुरफटलेल्या अज्ञानी वहुजन समाजाला या पारंपरिक जाचक रुढी परंपरेच्या वंधनातून मुक्त करण्यासाठी त्यांनी सत्यशोधक चळवळीतून तसेच वृत्तपत्रातून आपल्या प्रभावी लेखणीने समाजजागृतीचे कार्य केले . त्यांना शिक्षणव्यवस्थेतील व्राम्हणांचे वर्चस्व मान्य नव्हते . सर्व स्तरातील लोकांना शिक्षण मिळाले पाहिजे यासाठी त्यांनी वृत्तपत्रातून शिक्षण विषयक लेख लिहून तसेच विशाळगड सारख्या डोंगरी भागात पायी फिरुन प्रचार केला आणि जनतेला आपल्या हक्कासाठी जागृत केले .

ज्यं . सी कारखानीसांची वैचारिक बैठक सत्यशोधकी, गांधीवादी, समाजवादी, विचारसणीचे मिश्रण अशा स्वरूपाची होती असे दिसते . भारतीय समाजव्यवस्थेचे स्वरूप लक्षात घेवून त्यांनी आपल्या विचारांची बैठक निर्माण केली होती असे वाटते . जरी ज्यं . सी कारखानीस शेतकरी कामगार पक्षाचे नेते असले तरी त्यांच्या विचार -आचारावर गांधीवादी विचारसरणीचाही पगडा होता . इ . स . १९४२मध्ये महाला गांधीजींच्या आदेशानुसार चलेजाव आंदोलनात उडी घेतलेल्यापैकी ते एक होते .

व्यक्तिमत्वाची वैशिष्ट्ये :

आमदार ज्यं.सी कारखानीसांची वक्तृत्व शैली प्रभावी स्पष्ट व मंत्रमुग्ध करणारी अशी होती .ते पटीचे वक्ते होते.त्यांचे मराठी,इंग्रजी,हिंदी भाषेवर प्रभूत्व होते त्यांनी विधानसभेमध्ये वेगवेगळ्या विषयावर अभ्यासपूर्ण भाषणे केली व ती गाजलीही. वक्तृत्वावरोवरच 'लेखनकलेवरही त्यांचे प्रभूत्व होते .त्यांनी कोल्हापुरातील 'प्रजा' सेवा', 'अखंडभारत', 'लोकसेवक', 'दैनिक प्रजाशक्ती', 'दैनिक पुढारी' इ.वृतपत्रातून समाजजागृतीचे व संघटनांचे कार्य केले . चुकीच्या गोष्टीवर कडवी टीका करणे व योग्य त्या चांगल्या गोष्टींचे निर्भिडपणे समर्थन करणे हे त्यांच्या लेखनाचे वैशिष्ट्य होते . त्यांचे वहुतेक लेख हे वहुजन समाजाच्या समस्यांशी निगडीत असलेले आढळतात त्यांचे ते लेख अत्यंत अभ्यासपूर्ण होते.जनतेच्या रास्त प्रश्नावर जनमत संघटित करण्यासाठी शोषित समाजाच्या वाजूने त्यांनी आपली लेखणी निर्भिडपणे चालविली.ज्यं.सी कारखानीसांनी पत्रकारितेच्या क्षेत्रात आपले स्वतंत्र स्थान निर्माण केले होते .

ज्यं.सी कारखानीसांचे व्यक्तिमत्व म्हणजे उसळत्या चैतन्याचा एक अखंड स्रोत होता.आळस, कंटाळा, चालढकल हे शब्द त्यांच्या वा-यालाही उभे राहत नसत त्यांचे व्यक्तिमत्व अष्टपैलू होते.त्यांच्यामध्ये अनेक गुणांचा संगम असलेला आपणास दिसतो .

ज्यं.सी कारखानीसांचे नेतृत्व तडफदार होते.जनतेचा कोणताही प्रश्न असो मग तो विधानसभागृहातील असो अगर वाहेरील पण त्याचे तड लावल्या शिवाय ते स्वरूप वसत नसत.त्यांच्यामध्ये स्पष्टवक्तेपणा होता त्यांच्या वोलण्याने काही वेळा समोरची व्यक्ती दुखवली जाई, पण त्यांनी त्यांची परवा केली नाही.तसेच त्यांच्या अंगी उलूष्ट संघटन कौशल्य होते या वळावरच त्यांनी विशाळगड दुर्गम डोंगरीभागातील लोकांना आपल्या

हक्कासाठी संघटित करून भव्य मोर्चा काढला होता अशाप्रकारचे अनेक मोर्चे त्यांनी काढले होते. ऊँ. सी कारखानीसांच्या अगी अनेक गुणांचा समुच्चय होता त्यांच्या अंगी प्रदीर्घ उघोगशीलता, निर्भयता, प्रामाणिकपणा, कर्तव्य परायणता, निःस्वार्थीपणा, त्यागीवृती, निर्भिंडता, गरीवावदलचा कलवळा, जिवळा इ. गुण होते ते न्याय, समता, स्वातंज्य वंधुता तत्वांचे आचरण करणारे खंडे कार्यकर्ते होते. जनतेच्या आशाआकांक्षाचे खरेखुरे प्रतिनिधित्व करणारे लोकप्रतिनिधी होते. ‘जीवात जीव असेपर्यंत जनसेवा करीन’ हे त्यांच्या जीवनाचे ध्येय होते. गरीव श्रीमंत, जवळचा परका असा भेदभाव त्यांनी केला नाही. “सर्वाना समान न्याय” हे त्यांचे जीवनसूत्र होते.

शेतक-याविषयीचा कलवळा :

शेतकरी, मजूर, दलित लोकांच्या वदल त्यांच्या मनात कलवळा होता. कोल्हापुरात शेतकरी कामगारांचे राज्य निर्माण व्हावे यासाठी देशाला स्वातंज्य मिळाल्यावरही कोल्हापूर संस्थानच्या विलीनीकरणास विरोध करणा-या वागलगटाच्या मताचे ते होते. शेतकरी कामकरी लोकांना न्याय मिळावा यासाठी त्यांनी शेतकरी कामगार पक्षात प्रवेश केला. त्यांनी विधानसभेत शेतक-यांच्या हक्का विषयी आवाज उठवला. दिवसभर कावाडकष्ट करूनही ज्यांना पोटभर अन्न मिळत नाही अंगावर वस्त्र व रहायला निवारा नाही अशा शेतमजुरांचे वेतन निश्चित व्हावे, कामाची, शाश्वती मिळावी आणि त्यांचे जीवनमान सुधारावे त्यासाठी त्यांनी विधानसभेत आवाज उठवला. शेतकरी समाजासाठी त्यांनी खूप प्रयत्न केले. सर्वसामान्य शेतक-यांची स्थिती सुधारली पाहिजे, त्यांचा शेती व्यवसाय किफायतशीर ठरला पाहिजे, शेतक-यांची उन्नती झाली पाहिजे म्हणून त्यांनी सतत प्रयत्न केले. शेतक-यांच्या अडीअडचणी, शासन दरवारी त्यांची होणारी उपेक्षा, आधुनिक शेती

तंत्राचा अभाव, शेतीसाठी लागणारे भांडवल असे अनेकविध प्रश्न सोडविण्यासाठी त्यांनी सातत्याने प्रयत्न केले.

वैधानिक कार्य :

सखोल व प्रदीर्घ व्यासंग आणि त्यायोगे निर्माण होणारा आल्विश्वास आणि अंगभूत निर्भयता व निर्भिडता यांच्या वळावर कारखानीसांनी कमाविलेले असाधारण वैधानिक कौशल्य प्रशंसनीय असेच होते त्यामुळे सरकारवर चांगलाच दवाव निर्माण झाला होता. विधानसभागृहात मंज्यांना सर्वात जास्त प्रश्न -उपप्रश्न विचारणारे आमदार असे त्यांचे वर्णन केले जात होते. आमदार कारखानीसांचे प्रश्नही अत्यंत मार्मिक नि शासनाच्या धोरणाची चिरफाड करणारे असत. निरनिराळ्या अहवालावरही अत्यंत अभ्यासपूर्ण वोलण्यात ते तरवेज होते. प्रश्नोत्तराप्रमाणेच अर्धा तास चर्चा घडवून आणण्यात ते नेहमी पुढे असत. प्रश्न असो, उपप्रश्न असो, अर्धा तास चर्चा असो आमदार कारखानीस मंज्यांना तसे सरळ सोडत नसत. विधानसभेतील वैशिष्ट्यपूर्ण प्रभावी कार्यामुळे त्यांना विधानसभागृहात सर्व मान्यतेचे स्थान प्राप्त झाले होते. ते सामान्यांचा व गरीवांचा प्रतिनिधी म्हणून सभागृहात व सभागृहावाहेर सतत कार्यमग्न असत.

जनतेला भेडसावणारे प्रश्न :

भरमसाठ वाढती महागाई, अपुरा धान्य, साखर पुरवठा व त्यांचे सटोप आणि अनियमित वाटप अन्नधान्य, गोडेतेल इत्यादी जीवनावश्यक वस्तुमधील भेसळ व त्यांचा काळावाजार, नफेवाजी, साठेवाजी आणि त्यामुळे होणारी जनतेची अफाट पिळवणूक इ. संवंधी विधानसभेच्या सर्वश्रेष्ठ व्यासपीठावर अनेकवेळा पोट तिडकीने मांडणी करून

सरकारच्या जनताद्वाही धोरणाचे व गलथान कारभाराचे आमदार कारखानीसांनी वेळोवेळी वाखाडे काढले.

मध्यवर्गीय व कष्टक-यांचे प्रश्न :

राज्य सरकारच्या नोकरांची केंद्र सरकारच्या नोकराप्रमाणे महागार्ड भलावाढीची मागणी, सरकारी कर्मचा-यांचे आंदोलन, माध्यमिक व प्राथमिक शिक्षकांचे प्रश्न, ग्रामसेवक सहायक ग्रामसेवक, कोतवाल, पोलीस पाटील, अटेंडंटस, जेलगार्ड्स, महाराष्ट्र गज्य विद्युत मंडळ कर्मचा-यांच्या मागण्या व त्यांचे आंदोलन, सहकारी सोसायट्यांच्या सेक्रेटरींच्या मागण्या, सरकारी कर्मचा-यांची संभाव्य कपात, वंद पडलेल्या गिरण्या व कारखाने यामधील कामगारांची वेकारी आम ज्यं. सी कारखानीसांनी या मध्यवर्गीयांची व श्रमजीवी कर्मचा-यांची आणि कामगारांची वाजू परिणामकारकरित्या मांडून त्यांच्यावरील अन्यायाचे परिमार्जन करण्याच्या वावतीत विधानसभेत सरकारवर टीकेची झोड उठविली.

गरीब जनतेचे प्रश्न :

जंगलातील लागवडीलायक जमिनींची भूमिहीन व गरीव शेतक-यांना वाटप, डोंगरी जनतेच्या विकासाचे प्रश्न, दुष्काळी व निमदुष्काळी भागांची सोईच्या दृष्टीने पुनर्रचना गरीव शेतक-यांच्या ऊसाच्या पिकावर व शहरातील घर मालकांच्यावर लादलेला कर, शिक्षणकर, शेतीमालाचे वाजवी भाव, उत्यादक व ग्राहक यांच्या हिताच्या समन्वयावर आधारलेल्या जीवनावश्यक वस्तूंच्या रास्त किंमती इ. विषयासंवंधात त्यांनी सरकारवर सतत टीका करून या विषयाकडे सरकारचे लक्ष वेधून घेतले.

सहकारातील स्वाहाकार :

अनेक सहकारी संस्थांतील गैरकारभार व लाखो रुपयांची अफरातफर त्यांनी वेळोवेळी सभागृहाच्या निर्दर्शनास आणून दिली नियंत्रित दरापेक्षा जादा दराने साखरेची खुल्या वाजारात विक्री करून महाराष्ट्रातील साखर कारखान्यांनी कोट्यावधी रुपये नफ्याची कमाई करून सामान्य जनतेची अमर्याद पिळवणूक ‘सरकार मान्यतेने’ कशी केली हे त्यांनी सभागृहात उघडकीस आणले सहकारी संस्थांतील लाखो रुपयांच्या अफरातफरीची अनेक प्रकरणे त्यांनी उघडकीस आणली. त्याच प्रमाणे सरकारच्या कारभागतील पक्षपातीपणा वशिलेवाजी भ्रष्टाचार दिरंगाई व अकार्यक्षमता यावर त्यांनी अनेक प्रसंगी टीकेवे कोरडे ओढले.

धरणग्रस्तांचे पुनर्वसन :

कोल्हापूर जिल्ह्यातील व महाराष्ट्राच्या इतर जिल्ह्यांतील ज्या शेतक-यांच्या जमिनी धरण योजनांसाठी पाण्याखाली जातील त्यांच्या वावतीत ‘आधी पुनर्वसन मग धग्न’ हे धोरण स्विकारले पाहिजे आणि जमिनीला जमीन देण्याचा कायदा सरकारने केला पाहिजे. अशी मागणी त्यांनी जोरदारपणे विधानसभेत मांडली. अशा प्रकारे विविध क्षेत्रातील अनेक प्रश्न विधानसभागृहात मांडून जनतेला योग्य न्याय मिळवून देण्यासाठी ज्यं. मी कारखानीसांनी अथक प्रयत्न केले. त्यांचे विधानसभागृहातील कार्य प्रशंसनीय व अविस्मरणीय आहे.

१९६२ ते १९७८ कोल्हापूर शहर मतदार संघाचे प्रतिनिधीत्व :

१९५७च्या विधानसभा निवडणुकीत पन्हाळा-शाहूवाडी मतदार संघातून

शे.का.पक्षाचे उमेदवार म्हणून ज्यं.सी कारखानीस उभा राहिले व वहुमताने निवडूनही आले. त्यांनी या काळात अनेक महत्वपूर्ण असे सामाजिक वैधानिक कार्य केले त्यांच्या कार्या वर खुष होऊन शे.का.पक्षाने त्यांना १९६२ च्या विधानसभा निवडणुकीत कोल्हापूर शहर मतदार संघातून तिकीट दिले या निवडणुकीत ते वहुमताने निवडून आले. तसेच पुढील १९६७ व १९७२ च्या निवडणुकीतही काल्हापूर शहर मतदार संघातून वहुमताने निवडून आले. अशाप्रकारे ते सलग तीन वेळा कोल्हापूरचे आमदार म्हणून निवडून आले त्यांनी या कालखंडात कोल्हापूरच्या जनतेचे अनेक प्रश्न, समस्या सरकार दरवारी मांडून त्यांना न्याय मिळवून दिला. १९६२ते१९७८ पर्यंत कोल्हापूर शहर मतदार संघाचे त्यांनी खंवीर प्रतिनिधित्व केले. त्यांच्या कार्याने जनमानसातील त्यांची छाप अधिकच उजळ झाली. ‘कोल्हापूर म्हणजे कारखानीस आणि कारखानीस म्हणजे कोल्हापूर’, असे समीकरण जनमानसात रुढ झाले होते यावरुनच त्र.सी कारखानीसांची लोकप्रियता आणि पक्षातील त्यांच्या स्थानाची कल्पना येते.

लोकप्रियतेला ओहोटी :

१९७१ च्या लोकसभा निवडणुकीत हातकणांगले मतदार संघातून ज्यं.सी कारखानीसांना शे.का पक्षाने उभे केले. परंतु या निवडणुकीत कॉग्रेस उमेदवाराला या मतदार संघातून यश प्राप्त झाले. ज्यं.सी.कारखानीस पराजित झाले त्यानंतरच्या म्हणजे १९७२च्या विधानसभा निवडणुकीत कोल्हापूर शहर मतदार संघातून ते वहुमताने निवडून आले. पक्षातील काही मतभेदामुळे किंवा ज्यं.सी.कारखानीसांनी १९७६ मध्ये शे.का.पक्षाचा त्याग केला व कॉग्रेस पक्षा मध्ये प्रवेश केला. व्यक्तीगत निर्णयामुळे १९७७ मध्ये कॉग्रेस पक्षाचा त्याग करून जनतापार्टीत प्रवेश केला. अशा प्रकारे त्यांनी केलेल्या

धरसोडीच्या राजकारणाने त्यांच्या राजकीय पतनास सुरुवात झाली आणि त्याचवरोवर त्यांच्या लोकप्रियतेला ओहोटी लागली .

ज्यं.सी कारखानीसांच्या शे.का पक्ष त्यागामुळे कोल्हापूर शहरातील शे.का.पक्षाच्या स्थानाला जोरदार धक्का लागला.पक्षांतर करण्याचे नेमके कारण काय होते ते सांगणे कठीण आहे.एकेकाळी शे.का पक्षाचा वालेकिल्ला असलेल्या कोल्हापूर मतदार संघातून ज्यं.सी कारखानीसाच्या नंतर प्रा एन.डी पाटील १९८५-९०यांचा अपवाद वगळता कोल्हापूर शे.का पक्षाचा आमदार होऊ शकला नाही. ज्यं.सी कारखानीस यांनी १९८५ सालची राज्यविधानसभा निवडणूक कोल्हापूर शहर मतदारसंघातून शे.का.पक्षाचे अधिकृत उमेदवार प्रा.एन.डी.पाटील यांच्याविरुद्ध लढवली होती परंतु तेव्हा त्यांचा दास्तण पराभव झाला. त्यांच्या धरसोडीच्या राजकारणावद्दलची जनतेची नापसंती त्याव्दारा व्यक्त झाली. त्याच प्रमाणे ‘पक्षापेक्षा कोणी नेता मोठा नसता’ हा संदेश या निवडणुकीतून अधोरेखीत करण्यात आला.

सत्तेच्या सक्रीय राजकारणातून दूर झाल्यानंतर त्यांनी पुन्हा लेखन कार्यास सुरुवात केली. १९७५ते १९७८ पर्यंत आमदार म्हणून पडलेल्या जवावदारीमुळे त्यांच्या वृत्तपत्रीय लेखन कार्यात खंड पडला होता. १९८३-८४ पासून त्यांनी पुन्हा हातामध्ये लेखणी घेवून जोमाने लेखनकार्यास सुरुवात केली. त्यांचे दै.सकाळ च्या रविवार अंकामधून पुस्तक परीक्षणात्क पुढील काही लेख प्रसिद्ध झाले आहेत.

भ्रष्टाचारी अंतुले (लेखक-माधव गडकरी) हा लेख मुंवई सकाळमध्ये पुनर्मुद्रित झाला. केशवराव जेधे (लेखक-य.दि.फडके) कांतिसिंह नाना पाटील (संपादक-डॉ. जयसिंगराव पवार) कांतिकारक वर्डे गुरुजी (लेखक-सगटे) विधानसभा रचना व कार्य

(लेखक के.टी गिर्मे) इ.लेख प्रसिद्ध झाले आहेत. तसेच 'प्रजापरिषदेचे दिवस' हा त्यांचा लेख अत्यंत माहितीपूर्ण उत्कृष्ट आहे. अशा प्रकारे त्यांनी सक्रीय राजकारणातून वाजूला पडल्यानंतर आपला वेळ लेखन कार्यात वाचनात व्यतित केला या लेखन कार्यावरून त्यांच्या अभ्यासू व्यासंगी वृत्तीची कल्पना येते तसेच त्यांची विचारधाराही समजते.

ज्यं.सी कारखानीसांच्या राजकीय निवृत्ती नंतर त्यांचे खूप हाल झाले. अनेक समर्थ्यांना त्यांना तोंड दयावे लागले. २१ वर्षे आमदारकी करून मुळा त्यांना शेवटपर्यंत स्वतःचे घर जागा घेता आली नाही. निःखार्थी, प्रामाणिक, त्यागी वृत्तीने निखल समाजसेवा करणा-या या समाजसेवकास पैशाची हाव नव्हती. त्यामुळे राजकीय निवृत्ती नंतर घर नाही पैसा नाही अशा विकट अवस्थेस त्यांना सामोरे जावे लागले. या अवस्थेत ही त्यांनी आपले वाचन-लेखन मुरुच ठेवले. या काळात ही त्यांनी अनेकांना मार्गदर्शन केले.

ज्यं.सी कारखानीसांचे राजकीय नेतृत्व भोगमय नसुन त्यागमय आहे. तसेच अनेकांना ते मार्गदर्शन व प्रेरणा देणारे ठरले आहे. प्रत्यक्ष कार्य करताना इतरांना सहकार्य करण्याची त्याची हातोटी वाखण्यासारखी होती. त्यांनी खुर्चीसाठी, पदासाठी, प्रसिद्धीसाठी राजकारण केले नाही तर हाती आलेल्या सल्लेचा वापर जनतेचे प्रधन समस्या सोडवण्यासाठी केला.

कोल्हापूर जिल्ह्यातील कोल्हापूर शहर आणि शाहूवाडी पन्हाळा विधानसभा मतदार संघात अत्यंत संघर्षमय परिस्थितीतून विधायक कामाचा डोंगर उभा करणारे राजकीय नेतृत्व म्हणजे ज्यं. सी कारखानीस होय. कोणतीही राजकीय पार्श्वभूमी नसताना कोल्हापूर जिल्ह्यात व शेतकरी कामगार पक्षात आपल्या कर्तृत्वाच्या जोरावर त्यांनी आपले राजकीय नेतृत्व प्राग्थापित केले. ज्यं. गी कारखानीगाये कार्य फक्त कोल्हापूर जिल्ह्यापूर्गतेव मर्यादीन नव्हते तर राज्याच्या विविध क्षेत्रात त्यांच्या कामगिरीचा ठसा उमटला. वहुजन समाजाच्या

सेवेचे वृत घेतलेले ज्यं. सी कारखानीस ६० वर्षाहून अधिक काळ कर्मयोग्याप्रमाणे स्वःतेजाने तळपळत होते. अशा या त्यागी वृत्तीच्या नेत्याचे निधन ३० जानेवारी १९९० रोजी मुंबई येथे झाले. त्यांच्या निधनानंतर तीन दशकांचा काळ लोटला असला तरी आजही ज्यं. सी कारखानीसांच्या सामाजिक, राजकीय कामगिरीचा कोल्हापूरच्या जनतेला सार्थ अभिमान वाटतो.